

Anna Rudyk

Uniwersytet Rzeszowski (Rzeszów, Polska)

ROSYJSKIE EKWIWALENTY PRZEKŁADOWE PERFORMATYWU *DZIĘKUJĘ*

Performatywny czasownik *dziękuję* to przede wszystkim eksplicytny wykładnik gatunku podziękowania, które Anna Wierzbicka definiuje w następujący sposób:

„wiem że zrobiłeś dla mnie coś dobrego

mówię: czuję dla ciebie coś dobrego z tego powodu

mówię to bo chcę żeby ci było przyjemnie” (Wierzbicka 1983: 130).

Przedmiotem niniejszego artykułu jest analiza rosyjskich odpowiedników przekładowych polskiego performatywu *dziękuję*. Jako formuła grzecznościowa stanowi on werbalną nagrodę dla sprawcy pragnień, przy pomocy której nadawca manifestuje pozytywne emocje względem odbiorcy, takie jak wdzięczność, radość czy zadowolenie. Efektem u odbiorcy powinno stać się uczucie satysfakcji jako zwieńczenie trudu realizacji oczekiwań nadawcy (Masłowska 1991: 82).

Jak podaje *Inny słownik języka polskiego*, mówimy *dziękuję*, żeby:

- ‘w uprzejmy sposób [...] wyrazić wdzięczność za coś, co ktoś zrobił dla nas’;
- ‘przyjąć coś albo odmówić przyjęcia czegoś, co ktoś nam daje lub proponuje’;
- ‘odpowiedzieć na czyjaś uprzejmość, np. na komplement, konwencjonalne pytanie o zdrowie lub na odpowiedź, której ktoś nam udzielił’ (*Inny słownik języka polskiego* 2000: 358).

Przykłady każdej z wymienionych sytuacji zostały odnotowane w materiale źródłowym, który obejmuje siedem tekstów współczesnej polskiej prozy dla kobiet oraz ich tłumaczenia na język rosyjski¹. Łącznie znaleziono 93 użycia wspo-

¹ Teksty w wersji elektronicznej: M. Gretkowska, *Kobieta i mężczyźni / Женщина и мужчины* (KIM); K. Grochola, *Ja wam pokażę! / Я вам покажу!* (JWP); tejsze: *Nigdy w życiu / Никогда в жизни* (NWŻ); *Podanie o miłość / Заявление о любви* (POM); *Serce na temblaku / Сердце в гипсе* (SNT); *Uproważnienie do szczęścia / Гарантия на счастье* (UDS); J. L. Wiśniewski, *Los powtórzony / Повторение судьбы* (LP).

mnianej formuły. W 86 przypadkach funkcję ekwiwalentu pełni odpowiednik słownikowy – partykuła *спасибо* (92%). Por.:

(1) – **Dziękuję** – *powiedziałam, kiedy oddał mi bilet i odwróciłam się do okna.*
– **Спасибо**, – *поблагодарила я, когда он вернул мне билет, и снова отвернулась к окну.* (JWP)

(2) – **Dziękuję ci** – *mówi cicho.*
– **Спасибо тебе**, – *говорит она тихо.* (POM)

(3) – **Dziękuję za torbę** – *wstała.*
– **Спасибо за сумку**, – *сказала она, вставая.* (KIM)

(4) – **Dziękuję, że przyjechałeś.** [...]
– **Спасибо, что приехал.** [...] (LP)

Polski performatyw i odpowiadająca mu rosyjska partykuła charakteryzują się podobnymi właściwościami składniowymi. Obydwa leksemy mogą:

- stanowić samodzielne wypowiedzenie – replikę dialogu (1);
- konotować formę celownikową zaimka, wskazującego na obiekt, któremu się dziękuje (2);
- konotować formę biernikową z przyimkiem *za / za*, nazywającą obiekt, za który się dziękuje (3);
- przyłączać zdanie podrzędne dopełnieniowe (4).

W pozostałych przypadkach odnotowano jednostkowe odpowiedniki tekstowe:

- drugi z ekwiwalentów słownikowych – czasownik performatywny *благодарю*:

(5) *Droga Elu, **dziękuję** za zaufanie, jakim obdarzyłaś naszą redakcję...*
*Дорогая Эля! **Благодарю** за доверие, с которым ты относишься к нашей газете...*
(NWŻ)

Struktura zdań obydwu języków jest analogiczna. Zastosowanie w tekście rosyjskim odpowiednika czasownikowego poprzez fleksję wskazuje na subiekt podziękowania.

- krótka forma przymiotnika, pełniąca funkcję orzecznika:

(6) [...] *I bardzo ci **dziękuję**, to ja powiem tacie.* [...]
*Я тебе очень **благодарна**. Значит, я могу сказать папе? [...]* (JWP)

(7) [...] *Z góry **dziękuję**.*
[...] *Заранее Вам **благодарен**.* (NWŻ)

(8) ***Dziękuję** za proroczyjść przyjaźni.*
*Я весьма **признательна** за то, что Вы предлагаете мне дружбу.* (NWŻ)

W przytoczonych przykładach w polskich zdaniach występują orzeczenia czasownikowe, w rosyjskich – imienne. Przykład (7) to utarta formuła, której

używamy, dziękując za przysługę jeszcze niezrealizowaną, gdy już poprosiliśmy o jej wykonanie. W kolejnej egzemplifikacji (8) tekst polski ma skondensowaną formę dzięki zastosowaniu nominalizacji, z kolei tłumaczenie w formie zdania złożonego z podrzędnym dopełnieniowym ma zdecydowanie opisowy charakter.

- zaprzeczony predykatyw modalny:

(9) – *Rachunek?*

– *Nie, **dziękuję** pani.*

– *Счет?*

– *Нет, **не надо**. (POM)*

W danym przykładzie performatyw *dziękuję* został użyty dla wyrażenia odmowy. Można zauważyć, że bardziej uprzejmy charakter ma zdanie polskie, właśnie ze względu na obecność leksemu będącego typowym wykładnikiem wdzięczności oraz dodatkowego wskazania na obiekt, któremu się odmawia (*pani*), czyli grzecznie dziękuje za zaproponowany przedmiot. Mówiący nie wyraża „prawdziwie” wdzięczności, lecz wchodzi w rolę uprzejmego klienta (Skudrzyk 2007: 107). Tekst docelowy zawiera informację, że proponowany przedmiot nie jest mu potrzebny.

- fonetyczne odwzorowanie polskiego słowa:

(10) *Ocierając ukradkiem łzy, dodała po polsku:*

– ***Dziękuję**...*

И, утерев украдкой слезу, она произнесла по-польски:

– ***Дзенькую**...*

- wtrącenie *пожалуй*:

(11) [...] *Składa kartkę, wsadza do koperty, podaje mi ją z całą resztą. – To tyle, **dziękuję**.*

Pomyśleliśmy o pani, pomyśleliśmy... [...]

[...] *Шеф сложил листок, засунул в конверт и протянул мне с грудой остальных писем. – **Вот, пожалуй, и все**. Мы еще подумаем насчет вашей кандидатуры... [...]* (NWŻ)

Formuła grzecznościowa *dziękuję* umownie sygnalizuje zakończenie rozmowy przez osobę o wyższej w danej sytuacji randze pragmatycznej. Zastosowany w przykładzie leksem *пожалуй* nie jest w danym kontekście wykładnikiem prawdopodobieństwa, lecz umownym potwierdzeniem głównej treści wypowiedzi.

- performatyw został dwukrotnie opuszczony w tekście przekładu:

(12) – *To niepotrzebne, **dziękuję** bardzo, bardzo **dziękuję**, pani taka dobra... [...]*

– *Зачем это? Большое **спасибо**, вы так добры... [...]* (UDS)

(13) – *Pani Jagodo, za chwilę będzie paczka omyłkowo zaadresowana do pani, proszę nie otwierać, to leki dla mojej matki, proszę odebrać i natychmiast mi doręczyć, **dziękuję**.*

– Пани Ягода, сейчас доставят пакет, ошибочно адресованный на ваше имя, прошу вас не открывать, это лекарства для моей матери, примите и сразу же принесите мне. (UDS)

Powtórzenie performatywu w tekście polskim (12) świadczy o większej wdzięczności czy większym zaangażowaniu w wyrażenie tej wdzięczności, podczas gdy rosyjskie tłumaczenie jest tego pozbawione. W przykładzie (13) *dziękuję* jest swoistym zakończeniem repliki. Przytoczona wypowiedź ma charakter dyrektywny i czynności, o których wykonanie się prosi, mogą stanowić przyczynę późniejszego właściwego podziękowania, natomiast w danym kontekście użycie czasownika performatywnego ma konwencjonalny charakter.

W zebranych materiale leksem *dziękuję* występuje zazwyczaj w prymarnej funkcji, konstytuując akt podziękowania (67 przykładów). Por.:

(14) *Dziękuję za kawę, pani Jagodo!*
Спасибо за кофе, пани Ягода! (UDS)

(15) *Dziękuję ci za wszystko i dotrzymaj danego mi słowa.*
Спасибо за все. И сдержи данное слово. (POM)

(16) [...] *I dziękuję, że mogłam z mamą jechać do lekarza...*
[...] *И спасибо, что нашла врача для моей мамы...* (UDS)

Czasownik performatywny *dziękuję* i pełniący rolę rosyjskiego ekwiwalentu partykuła *спасибо* generują analogiczne konstrukcje składniowe: *dziękuję za...* / *спасибо за...* (14, 15) oraz *dziękuję, że...* / *спасибо, что...* (16). Warto zwrócić uwagę, że podziękowania te mają niekiedy konwencjonalny charakter, por.:

(17) *Z góry dziękuję.*
Заранее Вам благодарен. (NWŻ)

Jak podaje *Inny słownik języka polskiego*, ‘Jeśli robimy coś **z góry**, to robimy to zawczasu, zanim jakiś fakt nastąpi’ (*Inny słownik języka polskiego* 2000: 472). Używamy takiego zwrotu raczej w przypadku oficjalnych próśb w formie pisemnej, kiedy już samo zapoznanie się odbiorcy z naszym wnioskiem stanowi pewnego rodzaju wysiłek, za który wypada podziękować. Dopóki jednak nie wiemy, w jaki sposób adresat ustosunkuje się do naszych próśb, propozycji itp., mówimy o konwencjonalnym użyciu performatywu, skierowanego do osoby o wyższej w danej sytuacji randze pragmatycznej. *Stricte* umowne użycie formuły *dziękuję* prezentuje również kolejny przykład:

(18) *Anna zatrzymuje hotel, fajnie jej się kręci w głowie, jak kiedyś. Naciska guzik interkomu.*
– *Były do mnie jakieś telefony?*
– *Nie, proszę pani.*
– *Dziękuję.*

Анна остановила кресло, у нее чудесно закружилась голова, совсем как когда-то. Нажала на кнопку интеркома:

– *Мне кто-нибудь звонил?*

– *Нет.*

– **Спасибо.** (UDS)

Przekazanie służbowej informacji o braku telefonów nie stanowi przysługi, za którą należałoby faktycznie dziękować. Jako komentarz do przytoczonego przykładu może posłużyć myśl Aldony Skudrzyk, według której niektóre zwroty grzecznościowe są tak silnie skonwencjonalizowane, że wręcz nie zauważamy ich obecności w codziennym języku, natomiast z pewnością zauważony zostałyby ich brak (Skudrzyk 2007: 107). Dlatego można śmiało stwierdzić, że wyrazy *dziękuję* / *спасибо* nie występują tu jako świadczące o wdzięczności nadawcy, lecz czynią jego zachowanie językowe po prostu grzecznym, uprzejmym.

Analizowany performatyw służy jednak nie tylko wyrażaniu wdzięczności, bywa, że stanowi wykładnik negatywnie wartościowanej postawy. Porównajmy następujący przykład:

(19) *Ивона подnosi się в kierunku шкафы, в której шуфлада się zacina, wyjmuje długopis i książeczkę czekową. Opiera się na łokciu.*

– *Proszę bardzo, siostró.*

Marcie trzęsą się ze zdenerwowania ręce.

– **Дziękuję bardzo.** – *Brzmi to tak obraźliwie, że Iwona kurczy się na łóżku.*

Ивона протягивает руку в направлении столика, ящик заедает. Но она все-таки вынимает из него ручку и чековую книжку. Опирается на локоть.

– *Пожалуйста, сестра.*

Руки Марты дрожат.

– **Большое спасибо.** – *Марта произносит это с такой обидой, что Ивону передергивает.*

Zawarta w tekście narracji informacja *Brzmi to tak obraźliwie* / *Марта произносит это с такой обидой* nazywa emocję bardzo odległą od uczucia wdzięczności. Wypowiedziane z ironią *dziękuję* / *спасибо* przeciwstawia się swojej prymarnej funkcji, stając się środkiem obrazu, rozumianej w danym kontekście jako naruszenie godności osobistej rozmówcy.

Performatyw *dziękuję* okazuje się też typowym sposobem grzecznego wyrażenia odmowy, która, podobnie jak podziękowanie, zalicza się do reaktywnych aktów mowy. Przyjrzyjmy się następującym egzemplifikacjom:

(20) – *Przykryć?* – *Klara czujnie wylapała zwięzanie się naczyń krwionośnych popękanych na nogach.*

– **Дziękuję, nie.** *Tu jest ciepło, w tym starym domu jest ciągle ciepło.*

– *Прикрыть вас?* – *Klara с присущим ей вниманием заметила, как на ногах больной суживаются кровеносные сосуды.*

– **Спасибо, не нужно.** *Мне тепло. В этом старом доме всегда тепло.* (KIM)

(21) – *Nie pijecie?*

– **Dziękuję**, jestem samochodem – mówi Adam.

– *Вы не пьете?*

– **Спасибо**, я на машине, – ответил Адам. (NWŻ)

(22) *Adam kieruje się ku domowi, ja idę za nim jak cielę prowadzone na rzeź.*

– *Może napijesz się herbaty?*

Już nie patrzę na niego, nie wiem, jak się zachować, nie chcę widzieć jego omijającego mnie, chłodnego wzroku, wchodzę do kuchni, nastawiam czajnik.

– **Dziękuję**, ale się spieszę.

Адам направился к дому, я плелась за ним, как теленок, которого ведут резать.

– *Может быть, выпьешь чаю?*

Я не смотрела на него, не знала, как себя вести, не хотела видеть избегающего меня холодного взгляда. Я пошла в кухню и поставила чайник.

– **Спасибо**, я спешу. (JWP)

(23) – *Мато, zrobić ci herbatę?*

– *Nie, dziękuję.*

– *Мама, сделать тебе чаю?*

– *Нет, спасибо.* (JWP)

(24) – *Napijesz się herbaty?*

– **Dziękuję** – *oschle.*

– *Будешь чай?*

– **Спасибо**, – *отвечает сухо.* (UDS)

W sytuacji wyizolowanej z kontekstu *dziękuję* / *спасибо* jako reakcja na propozycję może być interpretowane dwojako: jako jej przyjęcie bądź jako odmowa. „Dziękuję-akceptacja i dziękuję-odmowa wchodzą w układ opozycyjny” (Maśłowska 1991: 86). O tym, że w przytoczonych przykładach mamy do czynienia z odmową, świadczą następujące czynniki:

- przeczenie *nie* / *нет* / *не нужно* (20,23);
- dodatkowe wyjaśnienia: *Tu jest ciepło* / *Мне тепло* (20); *jestem samochodem* / *я на машине* (21); *ale się spieszę* / *я спешу* (22);
- zawarte w narracji informacje na temat środków parazyzykowych: *oschle* / *отвечает сухо* (24).

W badanym materiale odnotowano przykłady wypowiedzi o różnym celu, w których zarówno performatyw *dziękuję*, jak i jego rosyjski ekwiwalent zostały powtórzone. Por.:

(25) – **Dziękuję** panu. *Naprawdę dziękuję* – powiedziała cicho. – *To ja już pójdę...*

– **Спасибо**. *Нет, правда, огромное спасибо*, – тихо произнесла она. – *Я пойду...* (LP)

Dzięki powtórzeniu, jak pisze Zofia Czapiga, słowo «приобретает дополнительную смысловую и эмоциональную значимость. Оно служит, прежде всего, для передачи эмоционально-возбужденного состояния говорящего»

(Чапига 2014: 70). Powtórzony performatyw został dodatkowo wzmocniony swoistym intensyfikatorem w postaci przysłówka *naprawdę*. Tego rodzaju modyfikatory przysłówkowe odnotowano łącznie w 13 przypadkach, w większości z nich jest to przysłówek stopnia *bardzo*, któremu w tekście docelowym odpowiadają różne leksemy:

- przysłówek stopnia *очень*:

(26) *I bardzo ci dziękuję [...]*
Я тебе очень благодарна. (JWP)

Obecność przysłówka *очень* możliwa jest przy czasownikowym odpowiedniku w tekście przekładu.

- przymiotnik *огромное*, por.:

(27) – *Dziękuję pani bardzo, w ostatniej chwili...*
 – *Спасибо вам огромное, в последнюю минуту...* (POM)

Rosyjska partykuła występuje z określeniem przymiotnikowym w formie rodzaju nijakiego.

- przymiotnik *большое*, np.:

(28) – *To nie jest mój notatnik – powiedział. – Wczoraj w nocy pokazywałem ikony bratankowi i jego koleżance. To ona musiała go przez roztargnienie zapomnieć. **Dziękuję bardzo**. Będę pani wdzięczny za dyskrecję – dodał, patrząc jej w oczy.*
 – *Это не моя, – сказал он. – Вчера я показывал иконы племяннику и его знакомой. Видимо, это она по рассеянности забыла. Большое спасибо. Буду вам безмерно благодарен, если все это останется между нами.* (LP)

Przymiotnik *большое* jest również ekwiwalentem przysłówkowego intensyfikatora *serdecznie*, por.:

(29) *Głos Marty opada w profesjonalny ton grzecznej panny z okienka na poczcie. – A więc do widzenia i jeszcze raz serdecznie dziękuję za pieniądze.*
Последнее предложение Марта произносит вежливым тоном служащей почтового отделения. – Ну так до свидания. И еще раз большое спасибо за денежки. (POM)

W języku polskim pojawiają się przysłówki określające czasownik, w rosyjskim – określeniami są przymiotniki. Brak tożsamości morfologicznej wyrazów określanych generuje rozbieżność w zakresie określeń. Jak pisze Kazimierz Ożóg, „użycie intensyfikujących modyfikatorów przysłówkowych jest wyraźnym świadectwem zabiegów nadawcy o powodzenie aktu mowy z podziękowaniem” (Ożóg 1982: 260). Jednak, jak zauważa dalej lingwista, wskutek zbyt częstego użycia tych samych konstrukcji (chodzi szczególnie o połączenia *dziękuję bardzo* i *serdecznie dziękuję*) obecne w nich przysłówki tracą swą intensyfikującą funkcję, stając się pustymi znakami konwencji grzecznościowej (Ożóg 1982: 260).

Formuły podziękowań należą do najczęściej używanych zwrotów grzecznościowych (Ożóg 1982: 259). Performatyw *dziękuję* w pewnym sensie wyodrębnił się z paradygmatu, wyróżnia się na jego tle częstotliwością użycia, postrzega się go wręcz niekiedy jako samodzielną jednostkę leksykalną. W tekście przekładu na język rosyjski w większości przypadków, niezależnie od rodzaju illokucji, znajdujemy niezachowujący tożsamości morfologicznej słownikowy odpowiednik *cnacu6o*. Zbieżność semantyczna jest zatem regularna, a nie uwarunkowana sytuacją użycia.

Bibliografia

- Inny słownik języka polskiego* (2000), red. M. Bańko, Warszawa.
- Masłowska E. (1991), *Proszę, dziękuję, przepraszam*, [w:] *Język a Kultura*, tom 6: *Polska etykieta językowa*, red. J. Anusiewicz, M. Marcjanik, Wrocław, s. 81–88.
- Ożóg K. (1982), *Podziękowania w polszczyźnie mówionej*, „*Język Polski*”, LXII, z. 4–5, s. 259–266.
- Skudrzyk A. (2007), *Normy grzecznościowe zachować językowych (etykieta językowa, savoir-vivre, bon ton, dobre wychowanie, grzeczność językowa)*, [w:] *Sztuka czy rzemiosło? Nauczyć Polski i polskiego*, red. A. Achtelik, J. Tambor, Katowice, s. 105–122.
- Wierzbicka A. (1983), *Genry mowy*, [w:] *Tekst i zdanie. Zbiór studiów*, red. T. Dobrzyńska, E. Janus, Wrocław, s. 125–137.
- Чапига З. (2014), *Повтор как средство выражения эмоций (на материале русского и польского языков)*, „*Folia Linguistica Rossica*” 10, s. 69–78.

Anna Rudyk

THE RUSSIAN EQUIVALENTS OF THE POLISH LEXEME *DZIĘKUJĘ*

(Summary)

The article shows the Russian equivalents of the performative *dziękuję* extracted from the contemporary Polish prose and its translation into Russian. The equivalent dictionary *cnacu6o* appeared in the majority of examples.

Keywords: performative verb, thanks, textual equivalents.

ROSYJSKIE ODPOWIEDNIKI PRZEKŁADOWE LEKSEMUM *DZIĘKUJĘ*

(Streszczenie)

Artykuł pokazuje rosyjskie ekwiwalenty performatywu *dziękuję*. Przykłady zostały wyekscerpowane z tekstów współczesnej polskiej prozy i jej przekładów na język rosyjski. W większości przypadków wystąpił słownikowy odpowiednik *cnacu6o*.

Słowa kluczowe: czasownik performatywny, podziękowanie, ekwiwalenty tekstowe.